

Osmanlı Devleti'nde Millet Anlayışının Dönüşümü

Abdurrahman Turgut¹

Öz

Makale Türü Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi 02.10.2024
Kabul Tarihi 13.11.2024
DOI 10.47140/kusbder.1560199

Çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nde "millet" anlayışının ve bu kavramın anlamsal dönüşümünün incelenmesidir. Çalışma, millet kavramının modern anlamda ulus-devlet yapısıyla ilişkisini ele almakta, kavramın Osmanlı Devleti'ndeki tarihsel evrimini sosyopolitik bağlamda açıklamaya odaklanmaktadır. Bu amaçla, Osmanlı Devleti'ndeki Millet Sistemi üzerinde durularak, 19. yüzyıl boyunca gerçekleşen modernleşme girişimleri ve modern millet anlayışının doğuşunun temelleri ele alınmaktadır. Bu araştırmada, tarihsel perspektifle, ulaşılabilen birincil kaynaklar ile ikincil kaynaklar taranarak söz konusu dönüşüm incelenmiştir. Buna göre, Osmanlı modernleşmesi sürecinde tüm tebaayı içine alan "eşit vatandaşlık" anlayışına yönelik adımlarla Osmanlılık üst kimliğinde bir bütünleşme amaçlansa da başarılı olamamıştır. Ancak, bu uygulamalarla "millet sistemi" çözülmeye başlamıştır. 19. yüzyılda adım adım belirginleşmeye başlayan milletin adı, vatani, dili gibi hususlar, ardından Türkcülük akımının etkisiyle ortaya konulan politikalar ve Milli Mücadele döneminin ulusal karakteri, çok uluslu ve ümmetçi yaklaşımdan uzaklaşıp Türklük temelinde bir uluslaşma hedefine yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı millet sistemi, millet, ulus, ulus-devlet, Osmanlı modernleşmesi

Atıf için: Turgut, A. (2024). Osmanlı Devleti'nde Millet Anlayışının Dönüşümü. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2). 147-170.

¹ Sorumlu Yazar: Öğr. Gör., Yalova Üniversitesi, Çınarcık Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, E-posta: abdurrahmanturgut@yahoo.com, <https://orcid.org/0009-0000-9360-2614>

The Transformation of the Concept of "Millet" in the Ottoman Empire

Abdurrahman Turgut²

Abstract

Article Type
Research Article

Application Date
2024-10-02

Acceptance Date
2024-11-13

DOI
10.47140/kusbder.1560199

The aim of the study is to analyse the concept of "millet" in the Ottoman Empire and thus the semantic transformation of the concept. The study addresses the relationship between the concept of "millet" and the nation-state structure in the modern sense, focusing on explaining the historical evolution of the concept in the sociopolitical context of the Ottoman Empire. For this purpose, by focusing on the Millet System in the Ottoman Empire, exploring the modernisation attempts that took place during the 19th century and the foundations of the emergence of the modern nation understanding. In this study, the transformation in question has been analysed in a historical perspective through a review of primary and secondary sources. Accordingly, although steps were taken towards an understanding of 'equal citizenship' aimed at encompassing all subjects under the Ottoman super-identity during the Ottoman modernisation process, this was not successful. These practices, however, led to the gradual dissolution of the "Millet System". In the 19th century, issues such as the name of the nation, its homeland and language, became gradually more distinct, policies were put into practice under the influence of the Turkism movement. Thus the national character of the National Struggle Period, further distanced itself from the multinational and moved ummahist approach and moved closer to the goal of nation-creation on the basis of Turkish identity.

Keywords: Ottoman *millet* system, millet, nation, nation-state, Ottoman modernization

For Reference: Turgut, A. (2024). Osmanlı Devleti'nde Millet Anlayışının Dönüşümü. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2). 147-170.

²Corresponding Author: Lecturer, Çınarcık Vocational School, Management and Organization Department, E-mail: abdurrahmanturgut@yahoo.com, <https://orcid.org/0009-0000-9360-2614>.

Giriş

Millet ya da ulus kavramının devletin bir unsuru olarak görülmesi, bir toprağa aidiyetle bağlı olma açısından düşünülmesi veya bir kimlik bağlamında değerlendirmeye konu olması durumu, Fransız Devrimi'nden sonra gündeme gelmiştir. Dolayısıyla, millet kavramının bugün kullanıldığı biçimiyle ulus anlamı, modern bir içeriğe sahiptir.

Tüm imparatorluklarda olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde de farklı etnik ve dini topluluklar vardı. Osmanlı Devleti, bu farklı unsurları dini ve mezhepsel bir ayrıma tabi tutarak, toplumsal yapı içerisindeki birbirinden farklı ve büyük grupları "Millet Sistemi" adı verilen sistemi uygulayarak yönetmiştir. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nde "millet" kullanılagelen bir kavram olmakla birlikte, kavramın anlamı dinsel bir içeriğe sahiptir.

Tarihsel bir dönem olarak 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti açısından hem modernleşme süreciyle Batı'yı yakalama çabasını hem de Fransız Devrimi sonrası gelişen milliyetçi akımlarla birlikte özellikle Balkanlarda başlayan kopuşlarla başa çıkma gayretini ifade eder. Devleti güçlendireceğine inanılan adımları atmak, bütünleşmeyi sağlayabilmek ve böylece devleti ayakta tutmak temel hedeftir. Bunları sağlamanın yolunun ne olduğu hususu, Osmanlı aydınının ve devlet adamının temel gündemini oluşturmuştur. Modernleşme sürecinde Batı, dönüşümün ilham kaynağı olduğu için Batılı/modern düzenlemelerin yapılması ve yeni kurumların hayata geçirilmesi hedeflenmiştir.

Bu kapsamda atılan adımlar arasında toplumsal hayata belki de en çok temas eden düzenlemenin, Osmanlılık ya da Osmanlılık olarak ifade edilen düşüncenin bir yansıması olarak, imparatorluk yapısına uygun bir "Osmanlılık" üst kimliğinin inşa edilmesi hususu olduğu değerlendirilebilir. Bununla amaçlanan, tüm tebaanın eşit sayıldığı bir Osmanlı vatandaşlığıdır. Bu da Millet Sistemi'nin yerine ikame edilecek bir toplumsal kurgu anlamına gelmektedir. Bu kapsamda hayata geçirilen uygulamalara, gerek Millet-i Hâkime olan Müslümanlar tarafından gerekse diğer milletlerden meydana gelen gayrimüslimlerce sıcak bakılmadığını ifade etmek gerekir.

Bu süreç beklenen başarıyı sağlayamayınca, farklı bütünleşme çabaları gündeme gelmiştir. II. Meşrutiyet öncesinde Osmanlı elitleri arasında yaygınlaşan ve sonrasında özellikle İttihat ve Terakki çevresinde güçlenen Türk milliyetçiliği, devletin son döneminde yönetici elit arasında güçlü bir şekilde taraftar buldu. Bu düşünce akımının yansıması olan uygulamalar hayata geçirilmeye başlandı. "Türklük" etrafında bütünleşmeyi amaçlayan politikalar, bir yandan toplumsal alanı dönüştürürken; buna paralel olarak millet sisteminde dini bir ayrımı belirten "millet" kavramının bu anlamını aşındırmaya, kavramın yeniden üretimine ve modern dönemdeki "ulus" anlamını kazanmaya başlamasına zemin hazırladı.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde millet ve buna bağlı kavramların dönüşümünün incelenmesidir.

Bu kapsamda, modern anlamda millet ve ulus kavramları, Osmanlı Devleti'ndeki Millet Sistemi ve bu sistemin çözülmesi, Osmanlı Devleti'nde "millet" ve "vatan" kavramlarının anlamı ve anlamsal dönüşümleri ile ulus inşası sürecinde ulusun adı, ulusun dili gibi unsurların ortaya çıkışı tarihsel perspektifle ele alınmış olup, "millet" kavramının klasik anlamını yitirmesi ve yeniden üretimi ile modern anlamda "ulus"a doğru nasıl evrildiği sorusuna yanıt aranacaktır.

Bu çalışmada, tarihsel olaylar ve reformlar çerçevesinde, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e "millet" kavramının anlam değişimlerini ve bu değişimin altında yatan politik, sosyal ve kültürel faktörleri ele almak üzere; birincil ve ikincil kaynaklar taranarak inceleme yapılmış ve konu ilgili literatür ışığında ele alınmıştır.

Millet ve Ulus Kavramları

Millet veya ulus kavramlarının tanımlanması konusunda birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Kavramların kökenine ilişkin bakış açısı farklılıkları doğal olarak farklı tanımları ortaya çıkarırken, bunun yanı sıra, millet ya da ulus kavramlarının genellikle içerik olarak "devlet" ve "halk" kavramları ile örtüşmesi de (Akıncı, 2019) tanımlamayı zorlaştıran nedenlerdendir. Nitekim, "devlet" olarak adlandırdığımız siyasal örgütten ve organizasyondan bahsedebilmek için birtakım unsurlar gerekmektedir. Bu unsurların; toprak parçası, insan topluluğu ve egemenlik olduğu kabul edilmekte ve insan topluluğu, devletin beşerî unsurunu oluşturmaktadır. Bu unsur için "ahali", "tebaa", "nüfus", "halk" gibi değişik terimler kullanılmakla birlikte ulus veya millet de denilmektedir (Gözler, 2001).

Millet ve ulus kavramları ile milli ve ulusal kavramları sözlüklerde eş anlamlı olarak belirtilmekte ve birbirinin yerine kullanılmaktadır (Acar & Demir, 2005; Türk Dil Kurumu, 2024; Yayla, 2008).

Çalışmanın ilerleyen kısımlarında görüleceği üzere, millet kelimesinin Osmanlı Devleti'ndeki kullanımı, günümüzde anladığımız biçimiyle "ulus"(nation) anlamından oldukça farklıdır. Millet kelimesi, etimolojisine de uygun biçimde, "dini topluluk" anlamında kullanılmaktaydı. Osmanlı modernleşmesi ve Cumhuriyetle birlikte millet ve ulus kelimeleri eş anlam atfedilecek kadar yakınlaşarak birbirinin yerine kullanılabilir olsa da bu iki kelime arasında bir nüans olduğu ifade edilebilmektedir. Bunun nedeninin, ulus kavramının Cumhuriyet'in idealindeki Türk kimliğinin modern hareketlerin değerleriyle gelişen ve ulusal benliğin vatan olarak belirlenen bir teritoryal ile temsil edildiği siyasal bedene karşılık gelmesi, Cumhuriyet ile özdeşleşen bir kavram halini alması; millet kelimesinin ise dinsel kökten evrilerek dönüşüme uğraması ve dini anlamı için olarak değerlendirilmesi olduğu düşünülebilir. Bu

kültürel farklılaşmaya dayalı anlama biçimini kenarda tuttuğumuzda, çalışma boyunca, tıpkı sözlüklerdeki gibi, “millet” kelimesi modern anlamda kullanıldığında “ulus” ile eş anlamlı kullanılacaktır.

Ulus olgusunun kökenine dair iki temel bakış açısından söz etmek mümkündür. Birincisi, ulusun çok eski dönemlerden beri insan bilincinde yer aldığını ve değişime uğramadan kaldığını, dolayısıyla doğal bir veri olduğunu ifade eden yaklaşımdır. Diğeri ise, ulusun ve ulusa bağlı siyasal örgütlenmenin modern dönemin bir ürünü olduğunu, modern öncesi dönemlerde ulusun olmadığını savunmaktadır. Bu bağlamda, ulusal kimlik konusunda yapılan tartışmaların önemli bir kısmını devletlerin mi ulusları, yoksa ulusların mı ulus-devleti inşa ettiği sorusu oluşturmaktadır (Coşkun, 2009; Smith, 2002).

Ulusun ancak teritoryal modern devlet olan ulus devletle ilişkilendirildiği ölçüde toplumsal birim olduğunu ifade eden Hobsbawm (2010), buradan hareketle ulusun, özgül ve yakın tarihsel döneme ait bir kavram olduğunu ifade eder. Ayrıca, ulusun doğal bir şey olmadığını, oluşturulan bir olgu olduğunu belirterek, ulusların devletleri ve milliyetçilikleri yarattığı düşüncesine karşı çıkar. Gellner (1992) ise, devletin ve ulusların, kendi koşullarına bağlı biçimde, birbirlerinden bağımsız, ayrı ayrı oluştuğunu ileri sürer. Devletin uluslar tarafından oluşturulmadığını, bazılarının ise devletlerinin “inayeti” olmaksızın oluştuğunu ifade etmektedir. Anderson (1995), ulusu tanımlarken en küçük ulusun üyelerinin dahi birbirleriyle hiç tanışmayacağını ve onları tanımayacağını, çoğuyla ilgili bir şey işitmeyeceğini ancak her birinin zihninde, toplamlarının, hayalî olarak var olduğunu belirterek, ulusu egemenlik ve sınırlılığın içkin olduğu, hayal edilmiş siyasal bir topluluk, hayali bir cemaat olarak tanımlar. Ulusun ve bu kavramla ilişkili her şeyin, karakteristik özelliğinin modern olduğuna vurgu, bu yazarların ortak özelliğidir. Örneğin Hobsbawm (2010), kavramın modernliğini, kelimenin tarihsel süreçteki kullanımını ele alarak temellendirmektedir. Raymond Williams da (2018), kavramların kökenlerine dair tespitlerde bulunduğu ve tarihsel süreçlerini ele aldığı *Anahtar Sözcükler* eserinde “nation” sözcüğünün Avrupa’da 13. yüzyıldan itibaren ırksal bir grup anlamında kullanıldığını, modern anlamda kullanımının başlangıcını tarihlendirmenin zor olduğunu belirtmekle birlikte, 17. yüzyılın başlarından itibaren, bir ülkenin bütün halkını ifade eden bir anlamda kullanıldığını belirtmektedir.

Weber (2021, s. 200), ulus kavramının muğlaklığını tartıştıktan sonra, ulusu: “*Kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir; o halde ulus, normal olarak kendi devletini yaratma eğilimini de taşıyan topluluk.*” biçiminde tanımlarken, Smith (1994, s. 32) ulus olgusunun modern görünen pek çok yanı olmakla birlikte kökünün derinlerde olduğunu ifade ederek, ulusu şöyle tanımlar: “*Tarihî bir topağ/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihî belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir*

ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun, adıdır". Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise (Türk Dil Kurumu, 2024) millet ve ulus kavramları eş anlamlı olarak değerlendirilerek: *"Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu"* olarak tanımlanmaktadır. Nihayetinde tanımlardan yola çıkarak, bir insan topluluğunun ulus özelliği kazanabilmesi için kültür, dil, soy, ortak vatan, ortak tarih bilinci gibi birtakım türdeş özellikleri haiz olması gerekmektedir (Vatandaş, 2010).

Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi

Osmanlı Devleti'nin, çeşitli din, mezhep ve etnik gruplara mensup topluluklardan oluşan çok milletli bir yapıya sahip olması ve devletin siyasal, toplumsal ve idari yapı açısından ırk ya da dil temeline göre değil, din ve mezhep esasına göre biçimlenmesi nedeniyle, Osmanlı İmparatorluğu'nda millet günümüzdeki anlamından farklı olarak, bir din ya da mezhebe bağlı topluluk anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki kullanımıyla örtüşen biçimde millet, Arapça'da dini topluluğu karşılayan bir terim olarak kullanılmaktadır (Eryılmaz, 1992).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin yanı sıra, Araplar, Kürtler, Arnavutlar, Boşnaklar, Dürzîler, Mütevelliler, Nasırîler, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Süryanîler, Yahudiler vb. gibi topluluklar bulunmaktaydı ve bu farklı unsurlar kültürel olarak birbirlerinden farklıydılar. Bunun yanı sıra bölgesel kültür ve dil farklılıkları söz konusuydu (Tunaya, 2023). Milletlere ayrılan insan toplulukları, Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar olarak sınıflandırılmış, Müslüman olmayanlar da kendi içlerinde, din ve inanışlarına göre "ehl-i kitap olanlar" ve "ehl-i kitap olmayanlar" şeklinde tasnif edilmiştir. İslam Hukuku'na göre bütün bu topluluklar tebaa olarak kabul edilir. Böylece yaşama, çalışma ve vicdan özgürlüğü açısından devletin himayesinde dirler. Bir İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslimler, "ehl-i zimmet", "zimmi" ya da "gayrimüslim tebaa" şeklinde adlandırılmaktadır (Eryılmaz, 1990). Müslüman tebaa Türk, Kürt, Arap, Çerkez vb. herhangi bir etnik ayrıma uğramaksızın millet-i hâkime sayılmaktadır. Müslüman olmayan topluluklar, örneğin Rumlar, Ermeniler ya da Yahudiler, kendi içlerinde, özellikle de medeni hukuk söz konusu olduğunda görece özerkliğe sahipti. Topluluklar Osmanlı Hanedanlığı'nın siyasal nüfuzu altında yönetilen başlıca dini topluluklardı. Bu toplulukların her biri ayrı birer millet olarak kabul edilmekteydi. Bu dini toplulukların liderleri ise aynı zamanda topluluk adına Osmanlı Devleti ile meşveret içerisindeydi. Bir anlamda din uluları, Osmanlı Devleti ile ilgili dini topluluk arasında ara bürokratik birim olarak işlev görmekteydi. Osmanlı yönetim sisteminde devlet, doğrudan bireyleri değil de bireye toplumsal bir statü kazandıran grupları/cemaatleri muhatap kabul etmekteydi.

Millet Sisteminde; Müslüman (Sünni Müslümanlar), Rum, Ermeni ve Yahudi milletleri *"dört millet"* (milet erbaa) olarak kabul edilmiştir. Diğer yandan, millet sisteminin

berraklaştığı sürecin, bu sistemin sona ermeye yakın bir tarihe denk geldiği görülmektedir. 19. yüzyılda Katolikler, Melkitler, Protestanlar millet kabul edilerek bu sisteme dahil oldular. Yine aynı yüzyılın ikinci yarısında nizamnamelerle özerklikleri de içeren çeşitli yasal düzenlemeler hayata geçirildi (Buçukcu, 2020). Buna karşın, aynı yüzyılda, millet sisteminin çözülmesine zemin hazırlayacak uygulamalar hayata geçirilmeye başlandı.

Osmanlı'yı toplumsal, siyasi ve dini değişim açısından ele aldığımızda üç aşamada değişim ve dönüşümden söz edebiliriz. İlk aşama, kabaca 1413'ten 1839'a kadar süren ve egemenlik alanı içindeki etnik ve dini cemaatleri yeniden örgütlenmeye tabi tuttuğu uzun bir dönemi kapsamaktadır. İkinci aşama, 1839-1865 arasındaki dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönem, Avrupalı devletlerin baskısı ve toplumdaki yapısal değişikliklerin sonucunda Tanzimat'la şekillenen süreci ifade etmektedir. Son aşama ise 1865'ten 1. Dünya Savaşı'na kadar uzanan, ulusal dönüşüm süreci olarak ifade edebileceğimiz, milliyetçiliklerin etkisiyle Osmanlı toprakları üzerinde teritoryal devletlerin kurulduğu dönemdir. Genel anlamıyla bu üçüncü aşama günümüz Türkiye'sinde devam etmektedir (Karpaz, 2001).

Osmanlı Modernleşmesi ve Millet Sisteminin Çözülmesi

Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal dönüşüm sürecine genel hatlarıyla baktığımızda Padişah 3. Selim'le başlayan reform ya da ıslahat hareketi, 2. Mahmut'la devam etmiş, nihayetinde Tanzimat döneminde ve devamındaki süreçte reform girişimlerinin ilham kaynağı Batı olmuş ve "batılılaşma" yolunda önemli reformlar gerçekleştirilmiştir.

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, karşı karşıya olduğu sorunları ve bunalımları kabul etmeye başladığını görmekteyiz. 1606 yılında Avusturya ile imzalanan Zivatoruk Anlaşmasında öncekilerin aksine ilk kez krala anlaşma dikte ettirilmemiş, bu anlaşma eşit şartlarda yapılan müzakereler sonucunda imzalanmıştır (Beriş, 2016). Ancak 17. yüzyılın sonlarına kadar yönetenler nazarında, imparatorluk hala Batı karşısında gurur ve üstünlük duygusuna sahip bir devlet görünümündedir. Bu nedenle Batı, tüm yönleriyle üstün görülmeğe ziyade, özellikle askeri ve teknik açıdan değerlendirilmeye değer görülmüştür (Köker, 2012: 131). 18. yüzyılda ise Batılılaşma yolunda ilk girişimler, Lale Devrinde (1718-1730) başlamıştır. Bu dönem, Batı'dan gelen fikirlerin ve Batı zihniyetinin tanınmaya başlandığı süreç olarak ifade edilebilir (Beriş, 2016). 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, geleneksel kurumlarını diriltmeye çalışmak yerine çağdaş Batı'ya yönelme eğilimi neticesinde devleti daha güçlü hale getirebilmek için teknolojik ve ekonomik kalkınmanın zorunlu olduğu fikri hakim olmuştur (Berkes, 2002).

Fransız Devrimi'nin Osmanlı Devleti'ne etkisi kuşkusuz çok fazladır. Lewis (2022), bu durumun, yalnızca Batı'nın üstün olmasından kaynaklanan bir örnek alma durumu

olmadığını, temel sebebinin bu devrimin ve ortaya koyduğu fikirlerin din dışı söyleme sahip ilk ayaklanma olmasında, yani Hristiyanlık dışı (seküler) olmasında yattığını ifade eder. Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu düşüncenin temelinde özgürlük, eşitlik ve kardeşlik (kardeşlik ifadesi aynı toprak üzerinde yaşayanların kardeş olduğu fikrini içermekteydi. Bu da daha sonra yurttaşlığa doğru ilerleyecek bir tohumdu.) biçiminde sloganlaştırılan fikirler vardır. Osmanlı'ya etkileri bakımından değerlendirdiğimizde, özellikle eşitlik fikrinin, milletler arasında bir eşitlik talebinin, Batı'nın yeni bir ilkesi olarak ulusun kendi kaderini tayin ilkesinden dolayı güç kazandığını söylemek mümkündür (Lewis, 2022). 1789 yılındaki Fransız Devrimi ve sonrasındaki dönem, milliyetçilik fikrinin bir ideoloji olarak toplumlara etkilemeye başladığı bir süreç olarak oldukça önemlidir. Osmanlı coğrafyasında özellikle Balkanlarda kökleri daha eskilere uzanmakla birlikte ulusal bilinç kazanma hali ya da ulusçu hareketlerin ileri boyuta taşınması, 1800'ler boyunca Osmanlı'dan kopma ve bu toplumların ulusal devletler kurmasıyla sonuçlandı (Vatandaş, 2010). Osmanlı coğrafyasında ulusalcı fikirleri benimseyen ilk halk Sırlar oldu. Ardından Grekler 1829'da bağımsızlıklarını kazandı. 19. ve 20. yüzyıl boyunca, Osmanlı Devleti, imparatorluk yıkılana kadar peş peşe patlak veren bu tip ulusal hareketleri bastırma gayreti içinde oldu (Ahmad, 1995). Osmanlı Devleti sınırları gerilemesine karşın 1789-1908 arasında gerçekleştirdiği büyük dönüşümlerle, farklı kıtalarda varlığını sürdüren çok uluslu bir devlet olarak kalmayı başardı (Hanoğlu, 2016). Bu dönüşümler içerisinde Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ile Islahat Fermanı, Osmanlı'daki toplumsal dönüşüm açısından son derece önemli bir dönemeci ifade etmektedir.

Tanzimat dönemi, 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanı ile başlayarak, Kanun-i Esasi'nin ilan edildiği 1876 yılına kadar devam eden süreç olan 37 yıllık bir dönem kapsar. Bu dönem, Türk siyasi ve idari kurumları ile toplum hayatının, Batı'ya resmen açıldığı ve ondan etkilenmeye başladığı dönemdir. Bu değişme sürecinde, Batılı kurum ve sistemlerle Osmanlı kurum ve değerleri uzlaştırılmaya çalışılmış, zaman zaman da şiddetli bir mücadeleye girişmişlerdir (Eryılmaz, 1992).

Tanzimat Fermanı'nın içeriğine baktığımızda, yüz elli yıldır devletin gücünün zayıfladığı, bunun nedeninin ise dini ve örfi kanunların ihmal edilmesi olduğu belirtilerek; fermanla tebaanın can, mal ve ırz güvenliğinin sağlanacağı, vergilendirme ve asker almanın adalete uygun hale getirileceği, iltizam sisteminin ortadan kaldırılarak tüm tebaanın imkanlarına göre vergilendirileceği, suçluların yargılanmasının açık hale getirileceği gibi hususlar vaat edilmektedir. Fermanla, bu teminatların dini veya mezhebi fark etmeksizin tüm tebaaya uygulanacağı belirtiliyordu (İnalçık, 2020). Tanzimatla, bütün devlet makamları ve rütbeleri gayrimüslimlere de açılarak, gayrimüslimler siyasi bakımdan Müslümanlarla eşit hale gelmiştir (Eryılmaz, 1992).

Tanzimat dönemine ait bir diğer belge olan 1856 yılındaki Islahat Fermanı ise Kırım Savaşı'nın ardından, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler hukukundan yararlanmasını ve toprak bütünlüğünü de sağlama almasını içeren Paris Antlaşması'na karşılık ilan edildi. Bu ferman, Tanzimat Fermanı'ndaki hükümlerin de ötesine geçerek, gayrimüslim tebaayı Müslümanlarla eşit kılacak somut ifadeler içermektedir. Ancak gerek Avrupalı sayılma gerekse toprak bütünlüğünün korunması hususları anlaşmada belirtildiği gibi karşılık bulmayacaktı. Diğer yandan fermanla gayrimüslimlere verilen haklar tepkilere yol açtı. Meşhur "gavura gavur denmeyecek" ifadesi, bu fermana karşı söylenmiş, alaycı bir bakışı içermektedir (Akşin, 2019).

Bu kapsamda, 1869 yılında *Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi* çıkarılarak, tüm tebaanın Osmanlı Devleti'ne aidiyeti amaçlanmış ve toplulukların dini, mezhepsel, etnik, kültürel farkları kenara konularak, tüm tebaa Osmanlı vatandaşı olarak değerlendirilmiştir. Bu elbette ulus düzleminde tanımlanan bir vatandaşlık değildir. Bu bağlamda bir vatandaşlık, Cumhuriyetle birlikte gerçekleşecektir.

Tanzimat reformlarının halkta karşılık bulmadığı, yönetim açısından ise reformların çok başarılı olmadığı yönünde genel bir kanaat olsa da yukarıdaki bilgiler ışığında, Tanzimat dönemi belgeleriyle birlikte, Osmanlı'nın idari ve hukuki yapısının, bunların beraberinde toplumsal yapının değişmeye başladığını ifade etmek yerinde bir değerlendirme olacaktır.

Bununla beraber, Tanzimat uygulamaları hayata geçirilmeye çalışılırken, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Tanzimat yönetiminin Batı'ya olan koşulsuz bağlılığına muhalif tutum sergileyen bir grup Osmanlı aydını dergi ve gazeteler yoluyla görüşlerini paylaşmaya başlamışlardır. "Yeni Osmanlılar" ya da "Genç Osmanlılar" olarak anılacak olan bu hareket, Tanzimat reformlarını yüzeysel ve halktan kopuk olarak değerlendirmiş, eleştirilerini bu yönde şekillendirmiştir. Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi, Ziya Paşa gibi dönemin önde gelen düşünce insanlarının öncülüğünü yaptığı bu hareket, kendi içinde farklı görüşleri barındırır da imparatorluğun politik düşünce hayatına önemli katkılarda bulunmuş, farklı bir bakış açısı kazandırmışlardır. "Osmanlılık" kimliğine vurgu yapılmış, batılı tarzda hukuk devleti arzusu ortaya konmuş, "meşrutiyet" düşüncesi açığa çıkarılarak canlı bir içerik kazanmıştır. "Vatan", "millet", "hürriyet", "anayasa", "parlamento" gibi kavramlarla Osmanlı siyasal çevresini tanıştıranlar Yeni Osmanlılar olmuştur. Yeni Osmanlıların dolaşıma soktuğu bu kavram seti, karşılığını bularak, sultanın otoritesinin sınırlandırılması, diğer bir söyleyişle bir anayasa ve meclis fikri yaygın bir kanaat haline gelmiştir (Börklüoğlu, 2019). Dolayısıyla, şunu ifade edebiliriz ki ilk anayasa olan Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi ve Meclis-i Mebusan'ın açılması, Yeni Osmanlıların bu fikirleri ve gayretleri sonucunda gerçekleşmiştir. Hatta Kanun-i Esasi'nin temel doktrini, "Osmanlılık"tır.

Tanzimat Fermanı ve Kanun-i Esasi, "Osmanlılık" ideolojisinin hukuki ve siyasi çatısını meydana getirmektedir (Eryılmaz, 1992).

Hanioğlu (2016), bu dönemdeki devlet adamlarının, merkezileşmeyi amaçlayan politikaları, inançlar üstü ve yeni bir kimlik olarak Osmanlılığın gelişimini sağlama gayretiyle sınırlandırmadığını, aynı zamanda yeni İslam hukuku derlemelerini üretmek suretiyle melez yasal sistem ürettiklerini, merkezileşmeyle farklı etnik dini gruplara veya bölgelere tanınmış birtakım ayrıcalıkların ortadan kaldırarak, herkesi kapsayacak yeni kanunları uygulamaya çalıştıklarını belirtir.

Osmanlı Devleti'nde Vatan Kavramının Dönüşümü

Tarihsel süreçte insan topluluklarının ya da devletlerin, üzerinde yaşadıkları toprakla kurdukları ilişki biçimi ve ona yükledikleri anlam değişebilen bir olgudur. Tarih boyunca yapılan savaşların önemli bir kısmının toprağa sahip olma yahut sahip olduğu ve yaşadığı toprakları korumak amacıyla yapıldığı bilinen bir gerçektir. Yaşanılan veya sahip olunan "toprak"ın insanlar için ne anlam ifade ettiği konusunu o dönemdeki koşullarda ve anlama biçimiyle değerlendirmek gerekmektedir. Bugün, modern kavramlarla konuya yaklaştığımızda anakronizme düşüleceği kuşkusuzdur. Günümüzdeki kullanış biçimiyle ve içerdiği anlam açısından vatan kelimesi de modern döneme ait bir kavramdır.

Günümüzde, bir ulusu ifade etmek için, o ulusun özdeşleştiği bir toprağın varlığı, diğer bir ifadeyle ülkesiyle birlikte var olan bir ulus tahayyülü, onun ülkesel bir kimlik kazanması için temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki husus adeta madalyonun birer yüzü gibidir. Ulustan söz etmek için, o ulusun yaşadığı toprağa ilişkin geçmişte var olan, bugün yaşanılan, gelecekte de varlığını sürdürecektir olan, kendini bağlı hissettiği bir ülkesel alanın olması düşüncesi söz konusudur. Dolayısıyla, toprak parçasına yüklenen anlam, insan topluluklarını bir arada tutabilecek mahiyette, duygu olarak birbirleri arasındaki bağları güçlendirecek bir unsur olabilmektedir. Nitekim modern ulus-devlet anlayışında böyle bir bakış açısı söz konusudur.

Ulus tanımlarında genel olarak sayılan özellikler arasında toprağa ait (teritoryal) olma özelliği ön plana çıkmaktadır. Bu toprak, sıradan bir toprağı ifade etmemekte, türdeş olan toplumu ulus yapan toprak olarak ele alınmakta, vatan ve yurt anlamı verilmektedir (Vatandaş, 2010).

Vatan kelimesi, Arapçadan Türkçeye geçen bir kelime olarak, kişinin doğduğu veya ikamet ettiği yer anlamlarına gelmektedir. Modern anlamını kazanmadan önce, bağlamına göre, ülke gibi büyük bir birimden köy gibi küçük bir birim için de kullanılabilirdi (Lewis, 2022). Osmanlı coğrafyasında vatan denildiğinde, bir ülkenin değil de doğulan ya da oturlan yerin akla geldiğini ve o dönemdeki kullanım biçimini görmek bakımından, Ahmet Cevdet Paşa'ya ait şu anekdot bir örnek

oluşturmaktadır: Osmanlı Devleti'nde gündeme gelen gayrimüslimlerin askere alınmasına ilişkin bir toplantıda Ahmed Cevdet Paşa, güvenlik açısından askeri harekete geçmenin gerekli olduğu acil durumlarda, "din uğruna" mı yoksa "vatan uğruna" mı ifadesinin daha etkili olacağını tartışır. Avrupa'da feodal dönem sonrasında din yerine "vatan gayreti" kavramının öne çıktığını ve çocukluktan itibaren bu düşünceyle büyüyen Avrupalı askerler için "vatan uğruna" sözünün onları motive eden güçlü bir ifade olduğunu vurgular. Ancak, Osmanlı'da "vatan" denildiğinde insanların zihinlerinde sadece köy meydanlarının canlandığını ve bu nedenle aynı etkiyi yaratmayacağını ifade eder (Lewis, 2022).

İslam'ın devlet anlayışı açısından baktığımızda ise toprak değil de egemenlik perspektifinden konuya yaklaşıldığını, bir toprak parçası, gayrimüslim hükümdarın eline geçtiğinde oradan hicret ederek Müslümanların hüküm sürdüğü coğrafyaya yerleşmeyi ifade eden hicret teorisinin söz konusu olduğunu görmekteyiz. İslam, Müslümanların egemenliği altındaki toprakları Darü'l İslam, müslüman olmayanların egemenliğindeki yerleri Darü'l Harp, müslümanların egemenliği altındaki gayrimüslimlerin buldukları yerleri ise Darü'l Sulh olarak adlandırmaktadır. Bu bakış açısı 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti'nde hakim anlayış olarak varlığını sürdürmüştür (Karpat, 2011).

Fakat Osmanlılık düşüncesiyle beraber, Osmanlı'da toprağın ve üzerindeki hanedana-sultana ait olma fikrinin değişime uğramaya başladığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Tüm tebaayı içine alan ve eşitlikçi bir bakışla ortaya konulan Osmanlı milleti anlayışında, Osmanlı milletinin devletin sınırları dahilindeki toprak üzerinde yaşayan topluluk olduğu düşüncesi söz konusuydu. Bu durum da -en azından zihinlerde- toprak ya da ülkenin, hanedanın sahip olduğu değil de koruduğu bir olgu olarak kavranmaya başlanmasını sağlayacaktı (Karpat, 2011).

19. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'dan artık vatan olarak bahsedildiğini görmekteyiz. Örneğin 1874 tarihli *Basiret Gazetes'i*nde, Anadolu'da yaşanan kuraklık nedeniyle yazılan bir yazıda, "vatanın bütün evlatları"na yardım çağrısı yapılırken, Anadolu'da yaşayanlardan "vatanın evlatları" olarak söz edilmektedir. Bu da vatan kavramına yüklenen anlamı göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Kısa zaman öncesine kadar Anadolu insanına olumsuz bir bakış söz konusuyken, artık dili, kültürü ve kültürünün tüm unsurlarıyla Türk ulusunun kökü, Anadolu coğrafyası ise Türklüğün vatani hüviyetini almıştır (Vatandaş, 2010).

Osmanlı Devleti'nde Ulus İnşası Çabaları: Ulusun Temelleri

Osmanlı millet sisteminin çözülmeye başladığı süreçte, ilk olarak Osmanlılık açısından bir uluslaşma süreci görülmekle birlikte, bu dönemde adım adım ortaya çıkmaya başlayan ulusun adı, vatani, dili gibi unsurlar da belirginleşmekteydi.

Bir ulus inşa edilmeye çalışılırken, en önemli hususlardan birisi kuşkusuz ulusun adıdır. Etrafında bütünleşilecek olan 'şey' böylece somutlaşmış olacaktır. Bu bağlamda, söz konusu süreçte Türk isminin öne çıktığı görülmektedir. Namık Kemal 1868'deki bir yazısında "Millet" kelimesini Türkleri belirten bir şekilde kullanmıştır. Türklük etrafında bütünleşme fikrinin öne çıkmasında, hem Osmanlı coğrafyasında yaşayanların büyük kısmının Türk olması, hem de Osmanlı tarih yazımında askeri kahramanlıklarda Türklerin ön planda olması şüphesiz önemli nedenlerdendi. Diğer yandan Türk kelimesi, 7. yüzyıla kadar olumlu anlamlarda ve topluluk adı olarak kullanılırken, zaman içerisinde olumsuz manadaki sıfatların yerine kullanılır olmuştur. Özellikle 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadarki süreçte olumsuz anlamların öne çıktığını görmekteyiz. Türk denildiğinde "kaba saba, çıkarıcı, görgüsüz vb." gibi anlamlara gelecek sıfatların anlaşılıyor olması, bu olumsuz kullanım biçimlerine örnek olarak verilebilir. Türk sözcüğünün yeniden anlamlandırılması ise 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerçekleşmeye başlamaktadır. Ali Suavi 1869'da Türklerin ilme ve medeniyete katkılarının birinci derecede olduğunu belirtirken, Şemsettin Sami 1891'de yayınlanan *Kamusu'l Alâm*'da Türk maddesinde son derece olumlu ifadeler kullanmaktadır. 1897'de Mehmet Emin Yurdakul *Türkçe Şiirler* adlı eserinde Türklükten gururla söz eder (Vatandaş, 2010).

Fransız devrimi sonrası Fransa'sında benzer uygulamasını gördüğümüz üzere, uluslaşma süreçlerinin tarihsel örnekleri, dilin, ulusal bütünlüğü sağlamada en önemli faktörlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Tanzimat döneminde, toplumsal kesimler bakımından yönetenlerin kullandığı dil ile yönetilenlerin kullandığı, diğer bir ifade ile yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkı kapatma ihtiyacı, dili toplumun tüm kesimlerine yayma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Resmi dili sadeleştirmek bir çözüm olarak görülerek, bu amaçla Encümen-i Daniş'te Osmanlıca grameri hazırlanmıştır. Bu çalışmanın dikkat çeken özelliği Osmanlıca'yı oluşturan Türkçe, Arapça ve Farsça arasındaki dilbilgisi kuralları farklarını ortaya koyması ve bir ayırım yapmış olmasıdır. Bu süreçte sadeleştirme hareketi, sadece resmi dil ile sınırlı kalmayarak, edebiyat dünyasında da karşılık bulmuştur (Vatandaş, 2010).

Kanun-i Esasi'ye uluslaşma açısından baktığımızda, dil konusunda önemli hükümler barındırdığını söylemek gerekir. Anayasa'nın 18. maddesine göre, devletin resmi dili Türkçedir. Kamu hizmetinde çalışacak olanların ise Türkçe bilmesi gerekmektedir. (Koç Başar, 2017). 2. Abdülhamit döneminde gazetelerin sayısının artması, bürokratik uygulamaların genişlemesi ve memurların büyük kısmının Türklerden oluşması, Nizamiye Mahkemeleri'nde kullanılan dilin Türkçe olması, meslek okullarında Türkçe eğitim verilmesi ve bu okulların mezunlarının statü sahibi olmaları nedeniyle yoğun rağbet görmesi, Türkçenin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır (Karpaz, 2011).

Bu süreçte, vatan kavramının modern anlamda algılanmaya başlanması, Türklüğün öne çıkması ve Türkçeye yönelik çalışmalar, uluslaşma sürecinin temellerini teşkil etmektedir.

Genel olarak 19. yüzyılda, başta Avrupa olmak üzere dünyadaki imparatorlukların yerlerini ulus-devletlere bıraktığı bir dönemi görmekteyiz. İmparatorlukların adeta yaşam mücadelesi verdikleri bu dönemde, her biri kendi “vatandaş profilini” tanımlayarak ulus yaratma gayreti içinde olmuşlardır. Bu bağlamda, eğitim, tarih bilinci yaratma, nüfus sayımı, özel hayata ve basına müdahale gibi uygulamalarla vatandaşları kontrol etmek ve onu yönlendirmek isteyen iktidarlar karşımıza çıkmaktadır. 2. Abdülhamid dönemi, dünyadaki örneklerle birlikte değerlendirildiğinde, benzer uygulamaların hayata geçirildiği görülmektedir.

2. Abdülhamid döneminde modern devletin en önemli özelliklerinden birisi olan merkezi bürokrasiyi güçlendirecek önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde Osmanlı açısından en ciddi problem ise gayrimüslim unsurların ayrılıkçı milliyetçilik akımları ve buna bağlı olarak özellikle balkanlardaki kalkışmalar olmuştur. Osmanlıcılık ana fikriyle oluşan Kanun-i Esasi ve ona bağlı olarak teşekkül eden Meclis-i Mebusan’ın askıya alınması ve devamındaki süreçte İkinci Abdülhamid’in otoriter rejimi, Osmanlı aydınında hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu dönemde farklı dünya görüşlerini benimseyen ancak 2. Abdulhamid’e muhalefet ortak paydasında buluşan dönemin önde gelen isimleri, “Jön Türk” hareketini ortaya çıkarmışlardır. Jön Türk’ler, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi isimlerin “hürriyetçi” fikirlerinden beslenmişlerdir. Diğer yandan, imparatorluk bünyesindeki tüm unsurları barındıran bir meclisin yeniden hayata geçirilmesi ile devleti ayrılıkçı hareketlerden koruyabileceklerini düşünmüşlerdir. Farklı dünya görüşünü benimsemiş kişilerden oluşan Jön Türkler, zaman içerisinde kendi içlerinde bir ayrışma yaşadılar. Jöntürk’lerin Batılılaşmayı tüm yönleriyle benimseyen ve Aydınlanmanın akıl, bilim, laik eğitim gibi değerlerine önem veren Ahmed Rıza öncülüğündeki kanadı *İttihat ve Terakki Cemiyeti* ismini aldı. Bu hareket ilerleyen süreçte meşrutiyetin yeniden ilan edilmesinde öncülük etmiştir. II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte, çeşitli fikir akımlarının tartışıldığı, bu kapsamda yayınların yapıldığı ve örgütlenmelerin gerçekleştirdiği bir süreç yaşanmıştır (Börklüoğlu, 2019).

Akçura (2019), 1904 yılında yayınlanan meşhur *Üç Tarz-ı Siyaset* makalesinde, Osmanlı Devleti’nin Batı’dan ilham alarak güçlenmeye çalıştığı, yani Osmanlı modernleşmesi olarak ifade edebileceğimiz süreçte izlediği politikaları üç siyasi yol üzerinden ele almaktadır. İlki, farklı milletleri bir araya getirmek amacıyla Osmanlı Milleti oluşturma çabası, diğeri İslam Halifeliği’ni bünyesinde barındırması nedeniyle Müslüman ülkeleri siyasi olarak birleştirmeyi amaçlayan Panislamizm, diğeri ise Türklüğe dayalı Pantürkizm’dir. Akçura (2019), Osmanlılık ve İslamcılık fikirlerinin Osmanlı Devleti’nin

politikalarına yansdığı, Türkçülük fikrinin ise entelektüel düzeyde bazı yazılarda yer aldığını belirtir. Ancak Osmanlı milliyeti politikasının başarısız olduğunu, Genç Osmanlılardan, vatan ve Osmanlılık fikirlerini benimseyenlerin çoğunun, bu başarısızlık üzerine İslamcılık fikrine kaydığını, Türkçülük fikrinin ise henüz yeni olduğunu belirtir.

İttihat ve Terakki, gücünü artırmaya başladıktan sonra programında önemli değişiklikler yaparak 1911 yılından sonra Osmanlılık prensibi ikinci plana atılmıştır. Buna karşı Türkçülük şuurunun oluşması için çalışmalar üzerine odaklanılmıştır. 1913 yılından itibaren artan bu çalışmalar, İttihat ve Terakki'nin iktidar olması sebebiyle süreklilik ve devamlılık da sağlamıştır (Zürcher, 2020)

İttihatçıların toplumsal ve kültürel faaliyetlerini sürdürdüğü 1912'de kurulan Türk Ocağı, Pantürkizm'in merkezi halini almıştır. İmparatorluğun birçok yerinde kulüpler kurularak konferans, tartışma, tiyatrolar, müzik ve sergi gibi etkinlikler düzenlenmiş ve böylece Türk milliyetçiliğini yayma gayreti içinde olunmuştur. Türk Yurdu dergisi de Türk Ocağı'nın bir yayın organı olarak yaygın biçimde rağbet görmüştür. Bu politikaların yansması olarak imparatorluk düzeyinde Türkçülük temelinde homojen bir yapı oluşturulma çabası söz konusudur. Bu çabalar iki yönden ele alınabilir: İlki, Türk olmayan Müslümanlara yönelik Türkleştirme politikası olarak zorunlu Türkçe öğretimi, zorunlu iskân, mahallî isimlerin Türkçeleştirilmesi ve kamu alanında farklı dillerin kullanımının yasaklanması gibi uygulamalar söz konusu olmuştur. İkinci olarak, Müslüman ve Türk olmayan azınlıklara yönelik asimilasyon çabası içine girilmiştir (Yıldız, 2001). Osmanlı modernleşmesiyle paralel olarak seyir izleyen millet anlayışının dönüşümüne ilişkin, Karpaz (2011, s. 33)'in: "*Eskinin hanedana bağlı Osmanlıları on dokuzuncu yüzyılda devlete bağlı Osmanlılara, yirminci yüzyılda devlete bağlı Türklere dönüştü.*" şeklinde ifade ettiği tespiti, devletin beşeri unsuru olan insan unsurunun bir kolektivite bağlamındaki dönüşümünü özetler niteliktedir.

Millî mücadele döneminde, Damat Ferit Paşa öncülüğünde kurulan *Hürriyet ve İtilaf Partisi* hükümetleri, toprakların bölünmesi konusunda itilaf güçleriyle işbirliği içinde olmuş ve bu süreç, dolaylı yoldan İttihat ve Terakki'nin savunduğu özellikle milliyetçilik ve bağımsızlık gibi fikirleri yeniden güçlendirmiştir (Karpaz, 2013). Diğer yandan, Millî mücadele sürecinde toplanan yerel kongreler de uluslaşma açısından son derece önemli bir süreci ifade etmektedir. Mustafa Kemal Paşa öncülüğündeki bu süreçte, Amasya Kongresiyle liderlik çekirdeği oluşmuş ve kurtuluş mücadelesinin temelini "ulusal egemenlik" ilkesi olacağı ilan edilerek, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle sürecin uluslaşması sağlanmıştır (Koç Başar, 2017). Bu açıdan, Erzurum Kongresi'nde ulusun bütünlüğü, vatanın bağımsızlığı, padişahın ve halifenin korunması için irade-i milliyeyi egemen, kuvva-i milliyeyi etkin kılmak (Çavdar, 2019) kararının öne çıktığı ifade edilebilir.

Cumhuriyet Dönemi Ulus Anlayışı

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ulus anlayışına kimi aydınlar çeşitli yönlerden kaynaklık ederken, kimileri de ulus kimliğinin nasıl şekillenmesi gerektiğine dair fikirler sunarak bu yöndeki tartışmaları zenginleştirmişlerdir.

Yusuf Akçura (2019), Osmanlı Devleti'nin çok kültürlü yapısının sürdürülemez olduğunu öne sürerek, imparatorluğun ancak Türkçülük temelinde modern bir ulus-devlet olarak ayakta kalabileceğini savunur. Ona göre, etnik ve kültürel anlamda bir birlik sağlamak, Osmanlı'daki farklı toplulukların entegrasyonundan daha gerçekçi bir hedeftir. Akçura, bu fikirleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte Türk kimliğini merkeze alan ulusal kimlik inşasının öncülerinden biri olarak görülür.

Munis Tekinalp, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde azınlıkların ulusal kimlik altında birleştirilmesi gerektiğini savunmuş ve Türkleştirme politikalarına entelektüel bir temel sunmuştur. 1914 yılında yayımlanan *Türkler Bu Muharebede Ne Kazanabilirler?: Büyük Türkçülerin En Meşhur Mütalaatı* adlı eser, Tekinalp'in o dönemdeki en etkili ve yankı uyandıran çalışmasıdır. Bu kitap, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul gibi önemli isimlerin ve Türkçü çevrelerin beğenisini kazanarak, Türkçülük hareketi içinde kendisine özel bir yer edinmiştir. Tekinalp, eserinde Pan-Türkizm'i Türklerin ilerlemesi ve bağımsız bir medeniyet oluşturabilmesi için vazgeçilmez bir politika olarak tanımlar (Atatürk Ansiklopedisi, 2024).

Ziya Gökalp, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında milli kimlik ve milliyetçilik anlayışının şekillenmesine katkı sunmuştur. Gökalp'in fikirleri revizyona uğrayarak cumhuriyet döneminde uygulamaya konulmuştur (Karpas, 2011). Gökalp, millet kavramını kültürel bağlamda tanımlayarak, ortak kültür ve dil birliği temelinde bir Türk milleti oluşturulması gerektiğini savunmuştur.

Hamdullah Suphi Tanrıöver ise, ismi ile özdeşleşen Türk Ocakları'ndaki başkanlığı sürecinde ve milletvekilliği ile maarif vekilliği görevlerindeki çalışmalarıyla, meclis kürsüsünde yaptığı ateşli konuşmalarıyla ve basında yer alan coşkun yazılarıyla Cumhuriyet döneminde öne çıkan kişilerden oldu. Tanrıöver, milli kimlik ve kültürün korunmasına yönelik fikirleriyle ön plana çıkmış, özellikle dil ve eğitim alanlarında millileşme gerekliliğini vurgulamıştır (Atatürk Ansiklopedisi, 2024).

Bu ve benzeri tartışmalar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde ve Cumhuriyet döneminde, uluslaşma politikalarının şekillenmesine kuşkusuz etkileri olan fikirlerdir.

Diğer yandan, Mustafa Kemal Paşa, Birinci TBMM'deki İkinci Grubun meclis dışında kaldığı süreçten vefatına kadar, Cumhuriyet reformlarında hem düşünsel hem de uygulama konusunda sürece tümüyle yön veren kişi oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın ve kurucu kadronun temel hedeflerinden birisi, Cumhuriyetle birlikte devletin yeni formu

olarak ulus-devlet temelinde, Türklük etrafında bütünleşilecek bir ulus inşası çabası oldu. Bu kapsamda seküler bir Türk kimliği oluşturma yönünde politika ve reformlar hayata geçirildi. 1924 yılında öğretim birliğini sağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi. 1928'de Latin alfabesi resmen benimsendi. 1931 yılında Türk Tarih Kurumu (ilk olarak Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti adıyla) kurularak Türk tarihi üzerine çalışmalarına başladı. Bu çalışmalar daha çok Türklerin İslamiyet'i kabulü öncesi döneme odaklanmıştı. 1932'de Türk Dil Kurumu kuruldu. Bu girişimler, yeni bir ulus inşası sürecinde başvurulan çeşitli yollardan başlıcalarını oluşturdu.

Millet kavramının bu dönemde nasıl tanımlandığına odaklandığımızda ise Milli Mücadele Dönemi'nde ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki millet tanımlarında din unsuru birleştirici bir öge olarak yer alırken, sonraki yıllarda dinin millet tanımlarında yer almadığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın 01 Mayıs 1920 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, 2006: 38-39): *“Burada maksut olan ve Meclisi âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkeş değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Lâz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslâmiyedir, samimî bir mecmuadır. Bunun böyle olduğunu hepimiz biliriz. Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan, hudut meselesi tâyin ve tesbit edilirken, hudud-u millîmiz İskenderun'un cenubundan geçer, Şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hudud-u millîmiz budur dedik! Halbuki Kerkük şimalinde Türk olduğu gibi Kürt de vardır. Biz onları tefrik etmedik. Binaenaleyh muhafaza ve müdafaasıyle iştigal ettiğiniz millet bittabi bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasır-ı İslâmiyeden mürekkeptir.”* sözleri, dinin bu dönemde bütünleştirici bir öge olarak değerlendirildiğini göstermektedir. 1931 yılına geldiğimizde ise Cumhuriyet Halk Partisi Programında milletin tanımı: *“Dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimaî heyettir.”* (Cumhuriyet Halk Partisi Nizamnamesi ve Programı, 1931: 30) biçiminde yapılmıştır. Dolayısıyla, dinin artık millet tanımlarında yer almadığı görülmekle birlikte, vatandaşlık temelinde bir Türklük anlayışının benimsendiğini belirtmek gerekir.

Cumhuriyet dönemi uluslaşma çabaları, Batı modeline dayalı, laik ve modern bir Türk ulusu inşa etmeyi hedeflemiştir. Dil, kültür, eğitim ve hukuk gibi alanlarda yapılan reformlar, toplumun ulusal bir kimlik etrafında birleştirilmesini sağlamaya yönelik adımlardır. Bu süreç, Türkiye'nin Osmanlı'dan devraldığı çok etnikli yapıyı aşarak tek bir ulusal kimlik altında, vatandaşlık bağıyla bağlı modern bir toplum yaratma amacını yansıtmaktadır.

Son tahlilde, toplumu dini aidiyetlere göre bölen ve dini toplulukları ifade etmek için kullanılan millet kavramı, Cumhuriyetle birlikte yeniden inşa edilen ulusu tanımlamak için kullanılan bir kavram olma yönünde ilerledi (Alpman, 2018). Böylece, dinî anlamı gittikçe azalan ama bu anlamı için bir kavram olan millet kavramı, “nation” anlamına

doğru evrilerek, seküler yönü ağır basan bir içeriğe büründü. Nihayetinde, “ulus” (nation) kavramıyla aynı bağlamda kullanılır olmuştur.

Sonuç

Modern kullanımıyla millet kavramı, ulus-devletten bağımsız olarak düşünölmeyecek bir kolektif kimlik olarak karşımıza çıkar. Günümüzde millet kavramı, ulus kelimesine karşılık gelen “nation” anlamında kullanılmakla beraber, Osmanlı döneminde oldukça farklı, dini bir içeriğe sahiptir. Kavramın bugünkü halini almasıyla Osmanlı Devleti’nin modernleşme süreci tecrübesi arasında sıkı bir bağ vardır.

Osmanlı Devleti’nde insan toplulukları, din ve inanışlarına göre birer millet olarak kabul edilmekteydi. Bu dini toplulukların liderleri ise aynı zamanda topluluk adına Osmanlı Devleti ile meşveret içerisindeydi. Osmanlı Devleti ile ilgili dini topluluk arasında ara bürokratik birimi olarak işlev görmekteydi. Bu sistem, Millet Sistemi olarak ifade edilmektedir.

Osmanlı Devleti, 17. yüzyıldan itibaren, klasik dönemdeki ihtişamlı günlerinden uzaklaşmaya başlamış, askeri açıdan başarısızlıklar, uzun süren savaşlar, toprak kayıpları ve bunlara bağlı olarak ekonomik sistemin zayıflaması, ayrıca toprak sistemin bozulması gibi sorunlarla yüz yüze kalmıştır. Buna karşın, Batı, modernite olarak ifade edilen süreçle birlikte çok boyutlu gelişme içinde olmuş ve Osmanlı Devleti’ni birçok yönden geride bırakmıştır. Diğer yandan, Fransız Devrimi ile gelişen milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı bünyesindeki gayrimüslim unsurlarda ayrılıkçı düşüncelerin tohumlarını atmıştır. Nitekim 19. yüzyılın ilk yarısında Balkanlarda imparatorluktan kopuşlar yaşanmıştır.

Sorunların çözümü için Tanzimat’a kadarki süreçte Batı’yı yalnızca askerî açıdan örnek alınabilir gören bir yaklaşım içinde olunmuştur. Tanzimat ve sonrasında ise Batı’nın üstünlüğü artık kabul edilerek, Batı’dan çok daha fazla etkilenilen, hatta yönünü tümüyle Batı’ya çeviren bir Osmanlı Devleti karşımıza çıkmaktadır.

19. yüzyılda, imparatorluktan kopuşları önlemek ve Batı’ya yönelmenin etkisiyle, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Kanun-i Esasi gibi dönüştürücü ve kurucu metinler ile bu kapsamda çıkarılan kanunlarla "eşit vatandaşlık" yaratılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım, Osmanlılık düşüncesi kapsamında, imparatorluk çatısı altındaki tüm milletleri eşitlemeyi amaçlamaktadır. Bu da millet sisteminin çözölmelerini beraberinde getirmiştir.

Osmanlı millet sisteminin çözölmeye başladığı süreçte, ilk olarak Osmanlılık kimliği etrafında bir bütünleşme çabası görölmekle birlikte, bu çaba kopuşları engellemeyecek, aksine Osmanlı toplumsal yapısı içerisindeki dini topluluklar yani milletler, bu çabayı olumsuz değerlendireceklerdir. Çünkü Müslömanların sahip

olduğu millet-i hâkime statüsü ortadan kalkarken, diğer toplulukların ise kendilerine tanınmış olan birtakım imtiyazlardan uzaklaşması söz konusu olacaktır.

Bununla birlikte, 19. yüzyılda adım adım ortaya çıkmaya başlayan ulusun adı, vatani, dili gibi hususlar da belirginleşmekteydi. Bu süreçte, Osmanlı coğrafyasında vatan kavramının Batı'daki anlamını almaya başladığı görülmektedir. Türk isminin ilk kez millet adı olarak kullanıldığı ve Türk kelimesinden övgüyle bahsedildiği metinler söz konusudur. Dile yönelik çalışmalarda Türkçe'nin resmi dil olması ve özellikle halkın konuştuğu dil ile resmi dil arasındaki mesafeyi azaltmaya yönelik adımları oldukça önemlidir. Eğitim faaliyetlerinde Türkçe'nin kullanılması da bu sürece katkı sağlamıştır.

20. yüzyılın başına gelindiğinde İttihat ve Terakki Fırkası, gücünü artırdığı dönem olan 1911'den itibaren programında önemli değişiklikler yapmış ve Osmanlılık prensibini geri plana itmiştir. Bunun yerine, Türklük bilincinin geliştirilmesine yönelik politikalara ağırlık verilmiştir. Bu politikalarda, imparatorluk genelinde Türklük temelinde homojen bir toplum yapısı oluşturma çabası görülmektedir. Örneğin, Türk olmayan Müslümanlara yönelik olarak zorunlu Türkçe eğitimi, zorunlu iskân politikaları, yerel isimlerin Türkçeleştirilmesi ve kamusal alanlarda farklı dillerin kullanımının yasaklanması gibi Türkleştirme uygulamaları ile Müslüman olmayan azınlıklara yönelik olarak asimilasyon politikaları hayata geçirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın öncülük ettiği Ulusal Kurtuluş Mücadelesi ve Cumhuriyet, Jön Türkler döneminde atılan bu ulusçu sosyopolitik temeller üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca; Akçura, Tekinalp, Gökalp, Tanrıöver gibi düşünce insanlarının katkıları ve fikirleri, ulus inşası sürecine tesirleri açısından önemlidir.

Son tahlilde, toplumu dini aidiyetlere göre bölen ve dini toplulukları ifade etmek için kullanılan millet kavramı, Cumhuriyetle birlikte yeniden inşa edilen ulusu tanımlamak için kullanılan bir kavram olma yönünde ilerledi (Alpman, 2018). Böylece, dini anlamı gittikçe azalan ama bu anlamı içkin bir kavram olarak "nation" anlamına doğru evrilerek, seküler yönü ağır basan bir içeriğe bürünmüştür. Nihayetinde, "ulus" (nation) kavramıyla aynı bağlamda kullanılır olmuştur.

Diğer yandan, Osmanlı Devleti'nin son döneminde belirginleşen ulusun adı, vatani, dili gibi temel uluslaşma emarelerinin ve Türkçülük akımının, modernleşmenin radikal boyut kazandığı Cumhuriyet dönemindeki ulus inşası sürecine temel oluşturduğu ve bu bakımdan süreklilik olarak değerlendirilebileceği ifade edilmelidir.

Bu çalışma, ulus-devletin temel unsurlarından biri olan ulus kavramına yönelik güncel tartışmalara, konunun Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan tarihsel yönünü ele alarak katkı sunmaktadır.

Son olarak, çalışmada millet ve ulus kavramlarının tarihsel serüvenlerinin ortaya konulmasının, günümüzde Türkiye’deki farklı ideolojik grupların kavram dünyalarında millet veya ulus kavramlarından yalnızca birini tercih edip diğerini kullanmamalarının arka planını anlamlandırma bakımından da önemlidir. Bu çıkarım, farklı bir tartışmanın konusu olmakla birlikte, kavramların tarihsel kullanımları ve dönüşümleri bu tartışmaya temel oluşturabilecektir.

Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

Yazarın Çıkar Çatışması Beyanı	Araştırmaya konu olan durum, olgu veya kurum ile yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar(lar) Katkı Oranı Beyanı	Çalışmanın tamamı yazar tarafından hazırlanmış olup, yazarın katkı oranı %100’dür.
Etik Kurul Onay Belgesi	Araştırma/inceleme sırasında etik kurul onay belgesi gerektiren herhangi bir bilimsel yöntem kullanılmamıştır.

Kaynakça

- Acar, M. ve Demir, Ö. (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. (5. b.). Ankara: Adres Yayınları.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye’nin Oluşumu* (1. b.). (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akçura, Y. (2019). *Üç Tarz-ı Siyaset*. (1. b.) İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) ilişkisi. *İnsan&İnsan, Yaz* (21), 413-430.
- Akşin, S. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi* (16. b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Alpman, P. S. (2018). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Millet Kavramının Sosyo-Politik İnşası. İçinde A. E. Erbaş (Ed.), *Paradigms And Understanding Social Issues* (s. 123-135). London: IJOPEC.
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (2. b.). (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Atatürk Ansiklopedisi. *Hamdullah Suphi Tanrıöver., (Erişim Tarihi: 29 Ekim 2024)*. website:<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hamdullah-suphi-tanriover-1885-1966/?pdf=3625>
- Atatürk Ansiklopedisi. *Tekinalp., (Erişim Tarihi: 29 Ekim 2024)*. website: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tekinalp-1883-1961/>

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III* (2006). (5. b.). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı.
- Beriş, H. E. (2016). *Siyasetin Yüzleri*. (1. b.). İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (30. b.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Börklüoğlu, L. (2019). *Tanzimat'tan Günümüze Türk Siyasal Hayatı* (1. b.). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Buçukcu, Ö. (2020). Türkiye'de Milliyetçiliğin Doğuşu ve Gelişimi: İmparatorluktan Küresel Çağa. İçinde L. Sunar (Ed.), *Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce Cilt 1: Türk Düşüncesi* (1. b., s. 315-351). Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları.
- Coşkun, V. (2009). *Ulus Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*. (1. b.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Cumhuriyet Halk Partisi Nizamnamesi ve Programı (1931)*. Ankara: TBMM Matbaası.
- Eryılmaz, B. (1990). *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi* (1. b.). İstanbul: Risale.
- Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi* (1. b.). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk* (1. b.). (B. Ersanlı Behar & G. Göksu Özdağın, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gözler, K. (2001). "Devletin Bir Unsuru Olarak "Millet" Kavramı. *Türkiye Günlüğü*, Kış(64), 108-123.
- Hanioğlu, Ş. (2016). Modern Osmanlı Dönemi. İçinde M. Heper & S. Sayarı (Ed.), *Dünden Bugüne Türkiye Tarih, Politika, Toplum ve Kültür* (1. b., s. 17-32). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Hobsbawm, E. J. (2010). *Milletler ve Milliyetçilik* (4. b.). (O. Akınbay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnalçık, H. (2020). *İmparatorluktan Cumhuriyete* (6. b.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Karpat, K. H. (2001). *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (1. b.). (R. Boztemur, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji* (4. b.). (G. Ayas, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2013). *Türk Siyasi Tarihi, Siyasal Sistemin Evrimi* (4. b.). (C. Elitez, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koç Başar, C. (2017). Osmanlı Millet Sisteminden Ulusa Geçiş. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23(1), 195-231.
- Köker, L. (2012). *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi* (13. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Lewis, B. (2022). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (13. b.). (B. B. Turna, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik* (1. b.). (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni* (1. b.). (S. Bayramoğlu & H. Kendir, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2023). *Hürriyetin İlanı / İkinci Meşrutiyet'in Siyasî Hayatına Bakışlar*. (1. b.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Türk Dil Kurumu. *Millet/Ulus* (Erişim Tarihi: 26 Ekim 2024), website: <https://sozluk.gov.tr/>
- Vatandaş, C. (2010). *Ulusal Kimlik Türk Ulusçuluğunun Doğuşu* (2. b.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Weber, M. (2021). *Sosyoloji Yazıları* (2. b.). (T. Parla, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Williams, R. (2018). *Anahtar Sözcükler* (7. b.). (S. Kılıç, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yayla, A. (2008). *Siyasî Düşünce Sözlüğü* (4. b.). Ankara: Adres Yayınları.
- Yıldız, A. (2001). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*. (1. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2019). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (4. b.). (Y. Saner, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

The Transformation of the Concept of “Millet” in the Ottoman Empire

Extended Summary

In its modern usage, the concept of nation appears as a collective identity that cannot be considered independent of the nation-state. Today, the concept of "millet" is used in the sense of "nation", which corresponds to the word nation, but in the Ottoman period it had a quite different religious content. There is a close connection between the modernisation of the concept and the experience of the modernisation process of the Ottoman Empire.

In the Ottoman Empire, human communities were recognised as "millet" according to their religion and beliefs. The leaders of these religious communities were also in consultation with the Ottoman State on behalf of the community. They functioned as an intermediate bureaucratic unit between the Ottoman State and the relevant religious community. This system is referred to as the Millet System.

From the 17th century onwards, the Ottoman Empire began to move away from the glorious days of the classical period and faced problems such as military failures, protracted wars, territorial losses and consequent weakening of the economic system, and deterioration of the territorial system. In the meantime, the West had been in a multidimensional development known as modernity, and had left the Ottoman Empire behind in many ways. On the other hand, the idea of nationalism, which developed with the French Revolution, sowed the seeds of separatist ideas among non-Muslim elements within the Ottoman Empire. As a matter of fact, the first half of the 19th century saw the Balkans nations separate from the empire.

Until the Tanzimat, the Ottoman Empire had adopted an approach that saw the West as a model only from a military point of view. With the Tanzimat and onwards, however, the superiority of the West was recognised, leading to heavier influence of the West on the Ottoman Empire, which sought to turn entirely towards the West.

In the 19th century, in order to prevent ruptures from the empire, and under the influence of a totally westward orientation, efforts were made to create 'equal citizenship' through transformative and founding texts such as the Tanzimat Edict, the Islahat Edict, the Kanun-i Esasi and the laws enacted in this spirit. This approach, within the scope of Ottomanism, aimed to equalise all nations under the empire. This brought about the dissolution of the millet system.

In the process in which the Ottoman millet system began to dissolve, although there was first an effort to reorganize the community around the Ottoman identity, this effort failed to prevent ruptures. On the contrary, the religious communities within the Ottoman social structure, that is, the "millet"s, would evaluate this effort negatively. This is because while the status of millet-i hakime (nation of sovereignty) enjoyed by Muslims would disappear, other communities would be deprived of certain privileges that had been granted to them.

In addition, issues such as the name, homeland and language of the nation, which began to emerge step by step in the 19th century, were also becoming clearer. In this process, it is observed that the concept of homeland in the Ottoman geography began to take on its Western meaning. There are texts in which the name Turk is used as the name of the nation for the first time and the word Turk is mentioned with praise. In linguistic studies, it is very important that Turkish became the official language and especially the steps taken to reduce the distance between the language spoken by the people and the official language. The use of Turkish in educational activities also contributed to this process.

At the beginning of the 20th century, the İttihat ve Terakki (Unity and Progress) Party made significant changes in its programme from 1911 onwards, when it increased its power, and pushed the principle of Ottomanism to the background. Instead, policies aimed at raising awareness of Turkishness were emphasised. These policies endeavoured to create a homogenous social structure on the basis of Turkish identity throughout the empire. For example, Turkification policies such as compulsory Turkish education for non-Turkish Muslims, compulsory resettlement policies, Turkification of local names, prohibition of the use of different languages in public spheres, and assimilation policies for non-Muslim minorities gained impetus.

The National Struggle Period led by Mustafa Kemal Pasha and the Republic were built on these nationalist sociopolitical foundations laid during the Young Turks period. The ensuing nation-building process was significantly influenced by the contributions and ideas of thinkers such as Akçura, Tekinalp, Gökalp, and Tanrıöver.

Consequently, the concept of "millet", which split the society along religious lines increasingly became a concept used to define the nation that was rebuilt with the Republic (Alpman, 2018). Thus, it has evolved towards the meaning of "millet" as a concept whose religious meaning is gradually diminishing, but as a concept inherent in this meaning, it has taken on a content with a predominantly secular aspect. Eventually, it came to be used in the same context with the concept of "nation".

The study contributes to the current debates on the nation as the basic element of the nation-state by addressing the historical aspect of the issue inherited from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey.

On the other hand, it should be stated that the basic signs of nation-building such as settling on the nation's name, its homeland and language, which became evident in the last period of the Ottoman Empire, can be considered as continuity in this respect. With the Turkism movement formed the basis for this nation-building process in the Republican period, modernisation gained a radical dimension.

Finally, the historical journey of the concepts of "millet" and "nation" in this study is important in terms of making sense of the background of the fact that different ideological groups in Turkey today prefer only one of the concepts of "millet" or "nation" in their conceptual worlds, disregarding the other. Although this is the subject of a different discussion, the historical uses and transformations of the concepts can potentially inform future discussions on the matter.

The aim of this study is to examine the transformation of the "millet" and related concepts in the modernisation process of the Ottoman Empire.

In this context, the concepts of "millet" and nation in the modern sense, the Millet System in the Ottoman Empire, the dissolution of this system, the meaning and semantic transformations of the concepts of "millet" and "homeland" in the Ottoman Empire, as well as the emergence of elements such as the name and language of the nation in the process of nation building are discussed from a historical perspective. Accordingly, attempts are made to uncover how the concept of "millet" lost its classical meaning and evolved towards 'nation' in the modern sense through its reproduction.

Within the framework of historical events and reforms, this study examines primary and secondary sources in order to track the changes in the meaning of the concept of "millet" from the Ottoman Empire to the Republic, and the political, social and cultural factors underlying this change.